

10. *Зиновьев А.В., Поляшова И. с.* Избирательная система России: теория, практика и перспективы. СПб., 2003.

ПЕРШЫЯ КРЫМІНАЛЬНЫЯ КОДЭКСЫ БЕЛАРУСКАЙ ССР

С. А. Гур'ёў

Да ўтварэння Беларускай ССР суды карысталіся законамі РСФСР і «рэвалюцыйнай правасвядомасцю». З моманта ўзнікнення савецкая прававая сістэма была прасякнута афіцыйнай ідэалогіяй марксізма-ленінізма. Першы савецкі Крымінальны кодэкс (КК) 1922 г. з'явіўся не адразу. Спачатку, 12 снежня 1919 г. прымаецца інструкцыя народным судам – «Кіруючыя пачаткі па крымінальнаму праву РСФСР», якая з'явілася першым кадыфікаваным крымінальным прававым актам і стала правобразам Агульнай часткі будучага Крымінальнага кодэкса РСФСР [1, с.268]. Яна складалася з уводзін і 8 раздзелаў: аб крымінальным праве, аб крымінальным правасуддзі, аб злачынстве і пакаранні, аб стадыях ажыццяўлення злачынства, аб саўдзельнічанні, віды пакаранняў, аб умоўным асуджэнні, аб прасторы дзеяння крымінальнага права.

Гэты дакумент з пазіцыі новай ідэалогіі вызначаў права як сістэму грамадскіх адносін, якая адпавядала інтэрэсам кіруючага класу і ахоўвалася яго арганізаванай сілай. Уводная частка Кіруючых пачаткаў па форме была сходна з канспектам, таму што ў той час не было ніводнага падручніка па крымінальнаму праву, а між тым неабходна было даць хоць агульнае ўяўленне аб сутнасці крымінальнага закона суддзям – выхадцам з рабочых і сялян. Да недахопаў Кіруючых пачаткаў можна аднесці супярэчлівасць і недакладнасць вызначэнняў, памылкі ў тэксце і інш. Тым не менш, гэты акт акрэсліў пераход да новага этапу ў развіцці права і падрыхтаваў глебу для наступных законаў.

Патрэбна таксама адзначыць, што Беларуская ССР пасля яе ўзнікнення не толькі выкарыстоўвала заканадаўства РСФСР а прама ўводзіла яго на тэрыторыі рэспублікі. Так, 24 мая 1922 г. быў прыняты КК РСФСР, якім судовыя органы БССР сталі карыстацца без афіцыйных указанняў. З 1924 г. гэты кодэкс стаў называцца «Крымінальны кодэкс Беларускай ССР». Ён меў зваротную сілу, дапускаў магчымасць прымянення крымінальнага закону па аналогіі, насіў адкрыта класавы характар. Мэтай крымінальнага закона аб'яўлялася абарона працоўных ад злачынстваў і грамадска небяспечных элементаў.

Кодэкс складаўся з Агульнай і Асаблівай частак. У Агульнай частцы гаварылася пра межы дзеяння КК, агульныя асновы прымянення пакаранняў, устанаўліваліся меры і віды ўздзеяння на асоб, якія ўчынілі злачынствы, а таксама вызначаўся парадак адбывання пакаранняў.

Асаблівая частка складалася з васьмі глаў: дзяржаўныя (контррэвалюцыйныя і супраць парадку кіравання) злачынствы; службовыя злачынствы; парушэнне правілаў аб аддзяленні царквы ад дзяржавы; злачынствы гаспадарчыя; злачынствы супраць жыцця, здароўя, свабоды і гонару асобы; маёмасныя злачынствы; воінскія злачынствы; парушэнне правілаў, якія ахоўвалі народнае здароў'е, грамадскую бяспеку і публічны парадок.

У той час у савецкай сістэме крымінальнага права назіраўся абсалютны прымат інтэрэсаў дзяржавы над інтэрэсамі асобы. Так, дзяржаўныя злачынствы падлягалі самым жорсткім пакаранням, пасягальніцтвы на сацыялістычную (дзяржаўную) уласнасць караліся больш жорстка, чым пасягальніцтвы на асабістую ўласнасць.

У КК былі ўведзены такія новыя віды пакаранняў, як звальненне з пасады і выгнанне за межы рэспублікі на пэўны тэрмін ці бестэрмінова.

Упершыню ў гісторыі савецкага крымінальнага заканадаўства ў КК РСФСР 1922 г. гаварылася аб крайняй неабходнасці, як аб абставіне, якая выключала крымінальную адказнасць. Артыкул 20 вызначаў: «Не падлягае пакаранню крымінальна-каральнае дзеянне, здзейсненае для выратавання жыцця, здароў'я ці іншага асабістага альбо маёмаснага блага свайго ці іншай асобы ад небяспекі, якая была непазбежна пры такіх абставінах іншымі сродкамі, калі прычыненая шкода пры гэтым з'яўляецца менш важнай у параўнанні з каштоўнасцю, якая ахоўваецца». Аднім з недахопаў гэтага артыкула з'яўлялася аднясенне крайняй неабходнасці да ліку абставін, якія выключаюць не злачыннасць дзеяння, а толькі яго каральнасць. Гэты недахоп быў выпраўлены потым у Асноўных пачатках 1924 года [2, с.6].

Што датычыцца непаўналетніх злачынцаў, то да прыняцця КК РСФСР 1922 г. у адпаведнасці з Дэкрэтам СНК РСФСР ад 14 студзеня 1918 г. была абвешчана адмена суду і турэмнага зняволення для малалетніх і непаўналетніх. Справы аб непаўналетніх ва ўзросце да 17 год, здзейсніўшых грамадска небяспечнае дзеянне, падлягалі разгляду камісіі па справах непаўналетніх. Крымінальны кодэкс 1922 г. у арт. 18 усталяваў, што пакаранне не прымяняецца да малалетніх да 14 год, а таксама ўсіх непаўналетніх ад 14 да 16 гадоў, у адносінах да якіх было прызнана магчымым абмежавацца мерамі медыка-педагагічнага ўздзеяння. Увогуле да канца 20-х гадоў XX ст. захоўваецца прыярытэт прымусовых і выхаваўчых мераў перад мерамі крымінальнага пакарання для непаўналетніх.

У верасні 1922 г. у КК было ўнесена дапаўненне аб непрымяненні смяротнай кары да асоб, якія не дасягнулі ў момант учынення

злачынства 18-гадовага ўзросту. У студзені 1923 г. чарговым дапаўненнем у кодэкс напалову зніжалася пакаранне асобам ва ўзросце ад 14 да 16 гадоў, на адну трэць – ва ўзросце ад 16 да 18 гадоў, а таксама забаранялася прымяненне смяротнай кары да цяжарных жанчын.

Стваральнікі кодэкса 1922 г. паходзілі з таго, што злачынца – гэта чалавек, які небяспечны ў сапраўдны час, якога патрэбна ізаляваць, альбо паспрабаваць выправіць, але якому нельга помсціць. Савецкая дзяржава адмовілася ад абсалютна дакладнай дазіроўкі пакаранняў, а таксама ад абсалютна невызначаных пакаранняў. КК будаваўся на аснове адносна-вызначаных пакаранняў. Назіралася значная разнастайнасць мераў рэпрэсіі, што давала судам шырокі выбар па ўжыванню таго ці іншага пакарання [3, с. 81].

У сістэме агульнасаюзнага заканадаўства разглядаемага перыяду вялікая роля належала таксама «Асноўным пачаткам крымінальнага заканадаўства СССР і саюзных рэспублік» 1924 г. Яны былі пакладзены ў аснову Агульнай часткі крымінальных кодэксаў саюзных рэспублік, распрацаваных у наступныя гады, у тым ліку быў прыняты 23 верасня 1928 г. і КК БССР. Новы кодэкс значна адрозніваўся ад кодэксаў іншых саюзных рэспублік, хаця і асноўваўся на агульнасаюзных крымінальных законах. Так, у ім адсутнічаў падзел на Агульную і Асаблівую часткі, першыя ж 4 раздзелы ў асноўным паўтаралі нормы агульнасаюзнага заканадаўства. Звяртае ўвагу тое, што ў кодэксе перавага аддавалася крымінальна-прававой абароне дзяржаўных інтарэсаў. Аб гэтым сведчыць не толькі структура КК, але і змест першага артыкула, дзе гаварылася, што КК БССР мае сваёй задачай судова-прававую абарону сацыялістычнай дзяржавы дыктатуры пралетарыяту ад грамадска-небяспечных дзеянняў (злачынстваў) шляхам прымянення да правапарушальнікаў (злачынцаў) указаных у КК мераў сацыяльнай абароны. КК БССР 1928 г. дапускаў прымяненне аналогіі закону. Адказ ад прынцыпу «няма злачынства без указання аб тым у законе», быў агульным для Крымінальных кодэксаў усіх саюзных рэспублік. Тым самым ствараліся магчымасці самавольства ў крымінальнай палітыцы ўвогуле, а таксама злоўжыванняў пры прымяненні закона.

У артыкуле 5 КК БССР 1928 г. давалася класіфікацыя злачынстваў на падставе палітычных крытэрыяў. Злачынствы падзяляліся на дзве катэгорыі: напраўленыя супраць асноў савецкага ладу і ўсе іншыя. Пры гэтым за ўчыненне крымінальна каральных дзеянняў першай катэгорыі ўстанаўлівалася мінімальная мяжа, ніжэй якой суд не мог прызначыць меру пакарання. За злачынствы другой катэгорыі прадугледжвалася толькі максімальная мяжа пакарання [4, с. 22–23].

Больш жорсткая мера сацыяльнай абароны, у адпаведнасці з пунктам «г» артыкула 49, вызначалася судом, калі злачынства было здзейснена асобай, якая ўжо мела асуджэнне за якое-небудзь злачынства, за выключэннем выпадкаў, калі дадзеная асоба прызнавалася неасуджанай. Такім чынам, КК БССР рашучае значэнне надаваў факту асуджэння, а не факту здзяйснення злачынства ў мінулым наогул. Як і кодэксы іншых саюзных рэспублік, Крымінальны кодэкс БССР разглядаў здзяйсненне злачынства групай як абставіны, якія абцяжарваюць адказнасць. Аднак, у нормах Асаблівай часткі КК пры вызначэнні групы канкрэтызавалася лічбавая прыкмета – з трох асоб ці болей. Патрэбна адзначыць, што КК БССР не змяшчаў складаў злачынстваў, вядомых КК РСФСР 1926 г., напрыклад, давадзенне да самагубства (гэты склад злачынства, ўведзены на аснове судовай практыкі, не быў вядомы ніводнаму крымінальнаму закону буржуазных дзяржаў), абвешчэнне заведама хлуслівых звестак, падаваемых у дзяржаўныя ўстановы, незаконная купля і продаж кватэр, пакояў і інш.

Неабходна пазначыць, што разам з негатыўнымі рысамі, у першых савецкіх крымінальных кодэксах выяўлялася і пэўная гуманная тэндэнцыя. У першыя гады савецкай улады нават ішла гаворка ўвогуле аб адмене смяротнага пакарання. Тэрмін турэмнага зняволення быў параўнальна нізкі (ад 1 дня да 10 гадоў). Савецкія праватворцы імкнуліся адмовіцца ад пакарання ўвогуле. Але не трэба блытаць закон і імкненні праватворцаў з рэчаіснасцю тагачаснай савецкай дзяржавы (яе масавым «Чырвоным тэрорам» і пазасудовымі расправамі). Тым не менш, першыя крымінальныя законы, хаця і мелі шмат недахопаў, у тым ліку насілі класавы характар, парушалі правы асобы, аднак яны ўнеслі ўклад у фарміраванне прававой навукі і паслужылі асновай для далейшага развіцця крымінальнага заканадаўства савецкай дзяржавы. Тым больш, што да прыняцця першых Крымінальных кодэксаў суддзі кіраваліся не законам, а «рэвалюцыйнай правасвядомасцю».

Літаратура

1. Баркоў А.У., Грунтоў І.А., Доўнар Т.І. Крымінальнае права Беларусі: (закон, злачынства, адказнасць): Навуч. дапам. / Пад рэд. Баркова А.У. Мн., 1997. (Завігар). с.268.
2. Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву / М., Госюриздат., 1955. с.6.
3. Курский Д.И. Уголовный кодекс 1922 года. – Избранные статьи и речи / М., 1948. с.81.
4. Довнар Т.И. Краткий очерк истории государства и права Республики Беларусь (послеоктябрьский период) / Мн., 1997. (Институт современных знаний). с.22-23.